

فصلنامه تخصصی اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال سوم، شماره سوم و چهارم، پاییز - زمستان ۱۳۹۷ [انتشار: پاییز ۱۳۹۹]

سرسخن: اندر نگاهداشت جانب اهل وفا • تلفظ صامت‌های عربی «ض» و «ظ» در زبان فارسی / علی‌اشرف صادقی • درباره تاریخ تألیف نزهة المجالس جمال‌الدین خلیل شروانی و نمونه خط شمس‌الدین جونی اژل / عبداللّٰه شیخ‌الحکامی • رباعیات ختام، بررسی دستنویس محمد قوام / سید علی براقطی • نسخهای تازه یافت از معدن الزور در مجارستان / عارف نوشاهی • اشعار کافی ظفر در سفینه صائب / محسن فاکر الحسینی «پژده» • ایاتی نویافته از آفرین نامه ابوشکور بلخی / سید محمدحسین حکیم • شهید بلخی، شاعر و فیلسوف هم‌عصر رازی / فرانسا دهلوا ترجمه بهر سالار رضوی • یادگار تصویری چاپ سنگی زیارت کربلای معلی / علی بوذری • دگرگونی دو وزن دوری‌شده، بررسی تاریخی و تحلیل موسیقایی / بهراد بنانی • معرفی و تصحیح فرستامای کهن / یاسین اسامیلی • ترجمهای کهن از قصیده نوبیه ابرالفصح بستی / فاطمه شاملو • مجله مولانا رومی (جلد ۴۰، ۲۰۲۰) / مجدالدین کیوانی • شعر تنزلی فارسی در دوران کلاسیک، ۸۰۰-۱۵۰۰: غزل، قصیده و رباعی / مجدالدین کیوانی • دستور الملوک میرزا رفیعا با ملاحظاتی درباره در متن مشابه آن / علی صفری آق‌قلعه • نگاهی به فرهنگنامه توصیفی پوششی در شعر کهن فارسی / اکبر جبرئیل • نگاهی به تصحیح خلاصة الاشعار و زیدة الافکار (پیش‌فزون گیلان و دارمزر و ناسی آن) / مرتضی موسوی • نقد و بررسی دیوان اشعار شهاب‌الدین عمیق بخارایی / محسن شریفی صبی • مروری بر کتاب ان لئون در عرصه علم و سیاست / هدیه وهی • ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۵) / ستایش دشتی • آثار پجوری ابراهیم افندی / نصرالله صالحی • چند نکته درباره ابوعلی تیزانی (تبرانی) / اکبر نموی • ابوعلی تیزانی، صاحب کتاب المصداق / سید احمدرضا قائم‌مقامی • عید یا عید زاکانی، درنگی بر اشعار منسوب به عید در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف / فرزام حقیقی • خودانتقادی، ذیلی بر مقاله پیشین نگارنده / محسن شریفی صبی

فهرست

سر سخن

اندر نگاهداشت جانب اهل وفا..... ۴-۳

جستار

تلفظ صامت‌های عربی «ض» و «ظ» در زبان فارسی / علی‌اشرف صادقی..... ۱۲-۵
درباره تاریخ تألیف نزهة المجالس جمال‌الدین [خلیل شروانی و نمونه خط شمس‌الدین
جوینی اول / عمادالدین شیخ‌الحکمایی..... ۱۵-۱۳
رباعیات خیتام، بررسی دستنویس محمد قوام / سیدعلی میرافضلی..... ۲۲-۱۶
نسخه‌ای تازه یافت از معدن الدرر در مجارستان / عارف نوشاهی..... ۲۶-۲۳
اشعار کافی ظفر در سفینه صائب / محسن ذاکر الحسینی «پرنده»..... ۲۸-۲۷
ابیاتی نویافته از آخرین نامه ابوشکور بلخی / سید محمدحسین حکیم..... ۳۲-۲۹
شهید بلخی، شاعر و فیلسوف هم‌عصر رازی / فرانسوا دیلو؛ ترجمه: میرسالار رضوی..... ۳۹-۳۳
یادگار تصویری چاپ سنگی زیارت کربلای معلی / علی بوذری..... ۴۵-۴۰
دگرگونی دو وزن دوری شده، بررسی تاریخی و تحلیل موسیقایی / بهراد بنائی..... ۵۸-۴۶
معرفی و تصحیح فرسنامه‌ای کهن / یاسین اسماعیلی..... ۷۱-۵۹
ترجمه‌ای کهن از قصیده نونیه ابوالفتح بستی / فاطمه شاملو..... ۸۲-۷۲

نقد و بررسی

مجله مولانا رومی (جلد نهم، ۲۰۲۰م) / مجتهدالدین کیوانی..... ۸۸-۸۳
شعر تغزلی فارسی در دوران کلاسیک، ۸۰۰-۱۵۰۰: غزل، قصیده و رباعی / مجتهدالدین کیوانی..... ۹۴-۸۹
دستور الملوک میرزا رفیعاً با ملاحظات دربار دو متن مشابه آن / علی صفری آق‌قلعه..... ۱۰۹-۹۵
نگاهی به فرهنگنامه توصیفی پزشکی در شعر کهن فارسی / اکبر حیدریان..... ۱۱۶-۱۱۰
نگاهی به تصحیح خلاصه الاشعار و زیادة الافکار (بخش قزوین، گیلان و دارالمرز و نواحی آن) / مرتضی موسوی.....
..... ۱۲۸-۱۱۷
نقد و بررسی دیوان اشعار شهاب‌الدین عمیق بخاری / محسن شریفی صحی..... ۱۳۴-۱۲۹
مروری بر کتاب ان‌لمتون در عرصه علم و سیاست / هدیه رهبری..... ۱۳۶-۱۳۵

پژوهش‌های وابسته

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۵) / ستایش دشتی..... ۱۴۱-۱۳۷

ایران «متون و منابع عثمانی»

آثار پیجوی ابراهیم افندی / نصرالله صالحی..... ۱۴۴-۱۴۲

درباره نویسندگان

چند نکته درباره ابوعلی تیزانی (تیزانی) / اکبر نحوی..... ۱۴۷-۱۴۵
ابوعلی تیزانی، صاحب کتاب المصادر / سیداحمد رضا قائم مقامی..... ۱۵۰-۱۴۸
عبید یا عبید زاکانی، درنگی بر اشعار منسوب به عبید در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف /
فرزام حقیقی..... ۱۶۲-۱۵۱
خودانتقادی، ذیلی بر مقاله پیشین نگارنده / محسن شریفی صحی..... ۱۶۴-۱۶۳

پژوهشی با عنوان اشعار باز یافته کافی ظفر همدانی (تهران، ۱۳۹۸) گرد آورده (از این پس به اختصار با عنوان چاپی از آن یاد می شود) که بعضی از آنها به دیگران نیز منسوب است، اما متأسفانه انتخاب های صائب را ندیده است؛ از این رو به نظرم رسید که از آنها گزارشی فراهم کنم تا در پژوهش های بعدی به کار آید.

مولانا حکیم محمدعلی صائب تبریزی (د. ۱۰۸۶- ۱۰۸۷ق)، شاعر نام آور عصر صفوی، منتخبی از سروده های خود و متقدمان و متوسطان و معاصرانش فراهم آورده که با نام بیاض صائب یا سفینه صائب شهرت یافته است. یکی از دستنویس های آن مجموعه مهم (کتابت ۱۰۸۸ق در اصفهان) چند سال پیش به صورت عکسی با عنوان سفینه صائب (اصفهان- قم، ۱۳۸۵) به چاپ رسید (از این پس به اختصار با عنوان عکسی از آن یاد می شود). این گزارش بر همین چاپ عکسی مبتنی است که در آن سی و نه بیت از چهار شعر کافی ظفر آمده است، اما احتمال هست که در دیگر دستنویس های آن سفینه ابیات بلکه اشعار افزون تری آمده باشد.

در چاپ عکسی سفینه صائب هر سه ستون صفحه ۱۳۰ به سه شعر کافی ظفر اختصاص یافته است. نخست با عنوان «کافی ظفر همدانی» و آن دو شعر دیگر با عنوان «له». همچنین در ستون اول صفحه ۲۳۰ دو بیت کافی ظفر با عنوان «هیبة الله مشهور بکافی» (صح. هبة الله مشهور بکافی) آمده است. یکی از منابع صائب در انتخاب هایش لباب الالباب عوفی بوده و به احتمال قوی قطعات اول و سوم را از آن تذکره نقل کرده است.

اکنون گزارش اشعار:

۱. این شوخ سواران که دل خلق ستانند

گوی ز که زادند و به خوبی به که مانند

قطعه اول، به مطلع یادشده، بخشی از قصیده چهارم پژوهش ایمانی است و بیست و سه بیت دارد. بیت نویافته ای در آن نیست، اما در ترتیب ابیاتش تفاوت هایی است و بعضی از ضبط های آن مرجح یا قابل توجه است؛ از جمله (ارجاع عکسی به صفحه و ستون):

- موریان (عکسی: ص ۱۳، ست ۱) به جای موی میان (چاپی):

اشعار کافی ظفر در سفینه صائب

محسن ذاکر الحسینی «پرنده»

فرهنگستان زبان و ادب فارسی
MohsenParand@yahoo.com

کافی ظفر همدانی (ظاهراً کافی الدین ابراهیم بن محمد) از شاعران بزرگ قرن پنجم و اوایل قرن ششم هجری است که متأسفانه دیوان اشعار و دیگر آثار محتملش از جفای روزگار به دست ما نرسیده است و از شرح احوال او نیز اطلاع قابلی نداریم.

شعر کافی ظفر بس پخته و استوار، بدیع و نامکثر، خاص و متفاوت، و زیبا و دوست داشتنی است، با مضامین عالی بکر و ناشنیده، بیشتر از جنس حکمت و اخلاق و نصیحت و نکوهش دنیا و کامجویی و اغتنام فرصت خیامانه و مدح و توصیف، و بسا که همراه با چاشنی طنز و ریشخند و گاه تلخ و گزنده و در کمال صراحت و بی پروایی. سبک عمومی شعر کافی ظفر سبک خراسانی و اشعارش بعضاً مملوّ از واژه های دشوار عربی است که از تسلطش بر آن زبان حکایت دارد. سبک بعضی از قصاید او به سبک قصاید منوچهری شباهت شگفتی دارد و بعضی به قصاید ناصر خسرو مانند است، اما مهم ترین ویژگی سبک شخصی او همان صراحت و بی پروایی است.

از هنگامی که بعضی از سروده های جانانه اش را در سفینه صائب خواندم، همواره آرزو داشتم روزی دستنویس دیوانش یافت شود یا دست کم اندک اشعاری که از او در میان متون و تذکرها و در لابه لای جنگ ها و منابع دیگر پراکنده است گردآوری شود. اخیراً بهروز ایمانی ۴۶۴ بیت از سروده هایی را که در منابع به نام کافی ظفر آمده است در

ص ۷۹، ب ۴)؛

- زمانند و زمینند (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۱) به جای زمینند و زمانند (چاپی: ص ۷۹، ب ۱۱). مصرع بودن ضبط چاپی از لطف شعر کاسته است. ضمن آنکه قافیه «زمان» دو بیت پیشتر به کار رفته است؛

- با باده (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۱) به جای در باده (چاپی: ص ۸۰، ب ۱۶)؛

- کوه کلان (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۱) به جای کوه گران (چاپی: ص ۸۰، ب ۱۶)؛

- پاکدل (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۱) به جای پاک تن (چاپی: ص ۸۰، ب ۱۹)؛

- تابش برق (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۲) به جای آتش برق (چاپی: ص ۸۰، ب ۲۰)؛

- لاله عذار (عکسی: ص ۱۳۰، ب ۲) به جای مشک عذار (چاپی: ص ۸۰، ب ۲۲)؛

- باد روان (عکسی: ص ۱۳۰، ب ۲) به جای باد بزبان (چاپی: ص ۸۰، ب ۲۱)؛

- کام نرائند (عکسی: ص ۱۳۰، ب ۲) به جای کام ندانند (چاپی: ص ۸۱، ب ۲۸).

۲. آن قوم که ایشان ره احرار سپردند واحوال جهان باطل و بازیچه شمردند

قطعه دوم، که هشت بیت دارد، از شاهکارهای شعر فارسی و زیباترین سروده‌ای است که تا کنون از کافی ظفر همدانی دیده‌ام. این شعر در پژوهش ایمانی نیامده است، از این روی متن کامل آن را گزارش می‌کنم:

آن قوم که ایشان ره احرار سپردند
واحوال جهان باطل و بازیچه شمردند
محنت‌زدگان را به کرم دست گرفتند
چون دست گرفتند بر آن پای فشردند
ایشان همه رفتند و جهان جمله به مشتی
زین ناکس و نامردم و نامرد سپردند
هنگام طمع شوخ‌تراز رو به و گُرگند
در وقت کرم شوم‌تر از عَرچه و گُرگند

هرچند بزرگند و^۱ بزرگند به هیکل
از روی حقیقت نه بزرگند که خُردند
قومی همه نوکیسه و نوکاسه که از یخل
نام کرم از نامه معنی بستردند
ز آن قوم که ما دیدیم امروز کسی نیست
گویی که به یک‌بار همه پاک بُردند
و آن نیز عجب‌تر که هم از بخت بد ما
با خود همه چیزی چو بُردند ببرند

۳. دوش در کوی خرابات مرا ناگاهی پیش‌باز آمد سروی و به رخ چون ماهی

قطعه سوم غزل یا تغزل زیبایی است که شش بیت دارد. این شعر در لباب الالباب (عوفی، ۱۹۰۳ م: ۲۱۳-۲۱۴) و در متن چاپی اشعار کافی ظفر (بخش غزل‌ها، شماره ۴) نیز آمده است و مهم‌ترین ضبط آن پیش‌باز آمد (عکسی: ص ۱۳۰، ست ۳) است در مطلع که بر یار پیش آمد در لباب الالباب (ص ۲۱۳) و در متن چاپی (ص ۶۴، ب ۱) بسی رجحان دارد، بلکه بی‌تردید صحیح همین است. مصحح لباب الالباب به غیرعادی بودن سیاق عبارت «یار پیش آمد سروی» توجه داشته، از این روی پیش از «سرو» در داخل قلاب ادات تشبیه «چو» افزوده که نادرست و مخلّ وزن است.

۴. چون به بالا برآید از پستی چون به پستی درآید از بالا

قطعه چهارم دو بیت از قصیده شماره یک متن چاپی (ص ۶۹-۷۰، ب ۸ و ۹) است که با ضبط چاپی تفاوتی ندارد.

منابع

- ایمانی، بهروز (۱۳۹۸). اشعار باز یافته کافی ظفر همدانی. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- ذاکر الحسینی، محسن (زیر چاپ). دیباچه‌ای بر بیاض یا سفینه صائب. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- صائب تبریزی، محمدعلی (۱۳۸۵). سفینه صائب. با مقدمه صادق حسینی اشکوری. اصفهان- قم: انتشارات دانشگاه اصفهان - مجمع ذخایر اسلامی.
- عوفی، نورالدین محمد بخاری (۱۹۰۳ م). لباب الالباب. ج ۲. به کوشش ادوارد گرانویل براون. لیدن: مطبعة بریل.

۱. «و» در دستنویس هست اما ممکن است زاید باشد.